

JUKKA TAVI

JÄLKIVIISAUS ON AINOA VIISAUDEN LAJI

Olen opettanut filosofiaa peruskoulun yläasteella, lukiossa, kansalaisopistossa, työväenopistossa, kesäyliopistossa, ammattikorkeakoulussa, yliopistossa ja erilaisissa yksittäisissä tilaisuuksissa 20 vuoden aikana. Viimeiset kaksi vuotta olen toiminut työttömien parissa ”kouluttajana”, mikä sekkin on osaltaan ollut mitä filosofisinta puuhaa. Kaikissa mainitsemisiani instituutioissa opettamiskokemus on ollut erilainen.

Se ei tietysti johdu niinkään instituutiosta kuin vuorovaikutus ryhmästä. Vahvimmin olen kokenut roolini opettajana lukiossa aikana, jolloin filosofia oli kaikilta osin vapaaehtoista. Vieraantu-nein kokemukseni on filosofian luennointi yliopistossa, jossa vuorovaikutus oli yleensä aikaansaatava pakolla ja siksi se jäikin teennäiseksi ja muodolliseksi.

Kun aloitin opettamisen, olin melkein heti varma, ettei tämä ammatti tule missään tapauksessa olemaan minun ammattini. Kuitenkin olin vuoden verran filosofiaa opiskeltuani yhtäkkiä ”muistanut”, että jo 13-vuotiaana päätin lähteä isona opiskelemaan juuri filosofiaa. Kärsin opiskeluaikani rankasta sosiaalisesta jännityksestä enkä mielestäni kyennyt ilmaisemaan sitä mitä halusin. Olin myös ymmärtäkseni aivan liian nuori yliopiston opettajaksi, vasta ”valmistunut”. Ja yltiöpäisen teoreettinen: jos todellisuus näytti sotivan teoriaa vastaan, sen pahempi todellisuudelle. Vuoden pestin jälkeen siirryinkin mielestäni omimmalle alalleni, koulutusbyrokraatiksi. Kunnes sitten vajaan 10 vuotta sitten havaitsin yhtäkkiä, että vanha sosiaalinen jännitys oli vain varjo entisestään ja aloin suorastaan nauttia opettamisesta.

Oikeastaan ”opettaminen” on minun kohdallani väärä sana, en ainakaan koskaan ole halunnut olla varsinaisen opettajan roolissa, vaikka siihen peruskoulussa ja lukiossa ja erityisesti ammattikorkeakoulussa pakostakin jouduin. Halusin luoda oivaltavan, kriittisen, impulsiivisen ja räiskähtelevän suhteen, jonka yhtenä osapuolena olin itse. Ensi alkuun sen toteuttaminen oli vaikeaa ja sorduinkin helposti asiantuntijan etäiseen ja viileään rooliin. Ymmärsin kuitenkin, ettei (varsinkaan) filosofian opettaminen voi olla asiantuntemukseen tai mihinkään muuhunkaan auktoriteettiin perustuvaa armollista jakamista, vaan kaikissa suhteissa uuden oppimista, asioiden omakohtaista oivaltamista, prosessin synnyttämistä ja mahdollisesti sen

ohjailemista. Filosofista voi kyllä tehdä matematiikkaa kaavoineen päivineen niin kuin melkein mistä tahansa: ”Olet nuori ja minä rakastan vain sinua. Vanhenet, ja minä vain rakastan sinua. Olet vanha, ja vain minä rakastan sinua” (Veikko Polameri). Tai: ”Tahdot on identiteetin tietoisuuden funktio” (J. Tavi). Mutta voiko sitä opettaa, se on eri juttu. Filosofinen kokemus ja prosessi on aina yhtä ainutkertainen.

Mitkä mahtoivat olla ”oikeat, todelliset ja perimmäiset perusteet” toiminnalleni ja käsityksilleni dostojevskilaisessa mielessä? Halusinko briljeerata saarismaisesti, yritinkö löytää lisäperusteita omille käsityksilleni tai testata niitä, koetinkö päästä lopustakin sosiaalisesta pelostani, harjoittelin sujuvaksi puhujaksi tulemista vai tahdoinko kenties iskeä hyvännäköisiä naisia? Halusinko antaa vai ottaa?

Filosofia on niin helppoa, koska filosofi tietää ettei tiedä. Minäkin tiesin tuon jo kessällä -80 Jyväskylän Kesän filosofiseminaarissa, mutta en vielä silloin ymmärtänyt sitä, ettei sitä niin hirveästi kannata muille tolkuttaa. Itseäänhän siinä vain yrittää vakuuttaa. Silloin yleisö oli peili, jonka halusi omalla vakuuttavuudellaan ja ehdottomuudellaan kirkastaa säihkyväksi. Sittenmin on tullut havaitsemaan, että peili on kuin uni: ei sen näyttämän kuvan todellisuudesta tiedä silloin kun siihen katsoo. Se itsereflektiosta ja sen kestävydestä, pahasti – tai miksei hyvästi – sanoen.

Eräs parhaita kokemuksiani opettaessani filosofiaa oli erään lukiolaispojan näennäisen viaton kysymys: ”Jos mikään ei olisi varmaa, niin tarkoittaisiko sana ’varma’ varmasti varmaa?”

Olenko saanut koulufilosofialta kaiken sen minkä se minulle pystyy antamaan, kun en ole sitä enää pariin vuoteen juurikaan harras-

tanut? Olenko itse oppinut jo filosofiasta riittävästi oppiakseni elämään siten kuin haluan? No en. Viisikymppisten ja sitä vanhempien työttömien parissa työskentely on opettanut sen, että elämää oppii parhaiten – ja vain – elämällä. Opettaminen on äärimmäisen raskasta jos haluaa vain opettaa. Siksiköhän niin monet opettajat ovat uupuneita?

Vaikka onkin vaikea yltää enää siihen punaposkiseen intoon, joka oli jatkuva olotila gradua tehdessä – yöksi oli aina varattava kirjoituslehtiö ja kynä sängyn välittömään läheisyyteen – niin edelleen on riemastuttavaa tavata ihminen, joka on kokenut paljon ja osannut jäsenellä kokemansa jonkinlaisen käsitettävään muotoon ja järjestykseen. Ei

elinikäinen oppiminen ole mikään elinkautinen tuomio, sehän on hurmaava etuoikeus.

Tässä elämän vaiheessa ongelmallisinta ei ole filosofian tai opettamisen hallinta. Vaikeinta on muistin hallinta. Ja tietenkin vastaaminen kysymykseen: onko tähänastinen saldoni opettajana ja ihmisenä positiivinen vai negatiivinen; olenko onnistunut tuomaan ketään oppilaistani ja kanssaihmisistäni lähemmäs itseään ja aitoa filosofista kysymyksenasettelua? Gradussani kysyin aikanaan ”toiminta vai toimimattomuus?”. Onko projektini, jonka ideana näyttää olleen teoriasta luopuminen toiminnan hyväksi, ollut ”oikea”? Sen näyttää jälkiviisaus, aikanaan.

ELFIE IHMEMAASSA

– FILOSOFIA TODELLISUUDEN HALTUUNOTON VÄLINEENÄ

”Hei! Haluaisin tietää nimenne, mutta en uskalla kysyä. Jos sanon ensin oman nimeni, niin ehkä tekin sitten kerrotte omanne. Minun nimeni on Elfie. Minä tuskin koskaan kysyn keneltäkään mitään. En tiedä, miksi on niin. Minulla ei ole siihen oikeastaan mitään hyvää syytä, minä vain pelkään tehdä kysymyksiä.

Pelkään, että ihmiset saattaisivat huomata, etten tiedä mitään. Katsokaas, se on juuri minun salaisuuteni. Tai eräs niistä. Yksi minun kauheista, kauheista salaisuuksistani.”

Tämä kirjoitus tutustuttaa ekaluokkalaisen Elfien maailmaan. Elfiestä kerrotaan Filosofiaa lapsille ja nuorille – sarjan ensimmäisessä kirjassa *Elfie – Pohdimme yhdessä*. Sarja on yhdysvaltalaisen Matthew Lipmanin luoma ja sen tarkoituksena on tuoda kouluun filosofista ajattelua. Suomessa tämä koskettaa lähinnä peruskoulun ala-astetta. Elfie on kertomus heräämisestä tuohon ajatteluun. Tässä kirjoituksessa tutkin, minkälaiseen ajatteluun Elfie herää ja mistä hän on matkalla ja minne. Kertomuksen läpi tulkiten Filosofiaa lapsille ja nuorille (eli FILA) -ohjelman filosofiakäsitystä ja sen kautta tapahtuvan kasvatuksen peruslähtökohtia. Aluksi kuvailen Elfien tarinan pääpiirteissään. Tämän jälkeen pureuden tarkemmin Elfien kehitykseen ja lopuksi tulkiten tarinan uudelleen.

PIENI TYTTÖ SUURESSA MAAILMASSA

Elfie merkitsee suomeksi menninkäistä, haltijaa, satuolentoa. Tarinan Elfie on nimensä vanki. Hän elää peloissa, aavistuksissa, hämärässä. Toiset ovat aina etevämpiä, rohkeampia, älykkäämpiä. Elfie ei ole mitään. Hän pohtii onko edes olemassa. Elfie on muukalainen.

Yksi kiinnekohta hänellä kuitenkin on, jonka hän löytää jo tarinan alussa. Hän ajat-

telee, ja on siis olemassa. Elfie itse epäilee itseään, koska hänen ajatuksensa eivät ole selkeitä. Kuitenkin hän omien sanojensa mukaan haluaa elää juuri tätä hetkeä ja ajatella, mitä hänelle kulloinkin on tapahtumassa. Elfiellä ei ole kiirettä isoksi, koska hänellä on tarpeeksi tekemistä itsensä kanssa sellaisenaan.

Elfie rakastaa kysymyksiä. Mutta kuten hän jo tarinan alussa kertoo, hän pelkää tehdä niitä. Hän pelkää, että toiset pilkkaisivat hänen tietämättömyyttään. Toiset tuntuvat aina tietävän kaiken, etenkin Elfietä eniten kiusaava Seppo. Elfie taas on ekyksissä tunteiden, mielikuvien ja kysymysten viidakossa. Elfie on satumaan vaihdokas, joka ei pärjää Ihmemaassa, jota kutsutaan maailmaksi tai todellisuudeksi.

Elfiellä on yksi hyvä ystävä. Enteellisesti tämän ystävän nimi on Sofia. Elfie on suorastaan rakastunut Sofiaan. Elfie palvoo Sofiaa ja haluaisi tuoda ystävyytensä hänen kanssaan vaikka koko maailman eteen! Niin ihmeellinen on Sofia tummine hiuksineen ja purppuranvärisine silmineen. Sofia osaa tehdä ihmeellisiä kysymyksiä! Elfie ei millään saa mieleensä sanaa, joka parhaiten kuvaisi Sofiaa. Sofia ei ole älykäs, ei, Sofia on jotakin muuta, mutta mitä ihmettä? Elfie tuntee Sofiaa kohtaan unenomaista yhteenkuuluvuutta: käsi kädessä Sofia ja Elfie. Sofia on Elfielle ihmeellinen tie, jota Elfie ei ihan vielä tunne.

Ja vaikuttava Sofia onkin. Sofia kysyy, mitä on maailmankaikkeuden takana. Sofia pohtii, onko oikein, että toisilla lapsilla on maailmassa niin paljon ruokaa ja toisilla ei ollenkaan. Sofia tarkkailee luokan puuhia vähän sivummalta harvoin niihin puuttuen, mutta kun hän sen tekee, hän luotaa aina muita syvemmältä. Toisia kohtaan Sofia on oikeudenmukainen ja pitää keskustelun keinoin myös heikommista huolta, kuten Elfiestä.

IHMEMAAN LOGIikka JA MUITA VASTAUKSIA

Tarina Elfiestä on kehityskertomus. Elfiessä siis tapahtuu muutos. Elfie alkaa selvittää ongelmistaan, peloistaan, ’musta-tuntuu’ –van-kiloistaan. Tarinassa kulkee kaksi juonellista

kulkua rinnakkain. Toinen on luokan näytelmä, jossa Elfie saa esittää ovea ja toinen on salaperäinen rehtorin julistama kilpailu, jonka voittajat saavat osallistua TV-ohjelmaan. Kilpailussa keksitään lauseita. Lauseissa erotellaan ja luokitellaan asioita. Alussa Elfiellä on suuria vaikeuksia. Kaikki muut keksivät, vaikkakin toisiaan matkien, mutta Elfien mieleen ei juolahda kuin kysymyksiä. Ajatus TV-ohjelmaan pääsystä on Elfielle todella kaukainen. Eihän Elfie osaa ajatella, saati sitten keksiä lauseita ja vielä saada sanottua ne ääneen. Ja näytelmässäänkin Elfie on vain ovi, ei edes mikään ihminen. Oven roolista saamansa kolauksen myötä Elfie käy sisäistä dialogia esittäen itselleen kysymyksiä. Koko maailma tuntuu olevan häntä vastaan. Hänellä ei ole kuin mielikuvia ja tuntemuksia maailmasta ja se ei tunnu riittävän siinä pärjäämiseen. Seppokin vielä nolaa hänet kaikkien nähden houkuttelemalla hänet lätköön uusilla kengillä.

Elfie kertoo asioista etupäässä preesens – muodossa ja eräs merkittävä kerronnan tasolla tapahtuva muutos onkin aikamuotojen käytössä tapahtuva kehitys. Mitä enemmän Elfie ”kehittyy” sitä enemmän hänen minäkerrontaansa tulee aikamuotojen variaatiota. Lopussa Elfie jo aivan sujuvasti kertoo imperfektissä selvästi kertomuksen aikaa halliten. Elfien sisäisen maailman kaoottiset kohdat ovat aina preesens –muodossa.

Elfien selviäminen alkaa yhteyden löytämisestä Sofiaan. Elfie ilmaisee rakkautensa ystäväänsä muodostamalla kilpailua varten lauseen: ”Eräs, jonka tunnen on syreeninoksa.” Sofian lause on: ”Palvelukset ovat hyviä tekoja.” Sekä Elfien että Sofian lause valitaan voittajiksi ja Elfie ja Sofia ”saavat toisensa”. Itseluottamuksen kasvun kautta alkaa Elfien avautuminen ja hän alkaakin hyväksyä omat kysymyksensä. Tämäkin tapahtuu Sofian avulla:

”Minä en viittaa. Ajattelen ajattelemisenkin jälkeenkin Sofian kysymystä ja minun vastaustani. Ja tiedän ajattelevani niitä koko kotimatkan ajan – ja yöllä, kun aion nukkua. Hänen kysymyksensä ja minun vastaukseni – kuinka kauniisti ne sopivatkaan yhteen!”

Elfien itseluottamus kohoaa edelleen näytelmässä onnistumisen myötä. Kertomuksen huipennus on kuitenkin TV-ohjelmassa, johon Elfie ystävineen osallistuu. Opettaja lukee ohjelmassa pätkän Hanhiemon loruista ja lapset analysoivat runoja. Lapset, nyt jo Elfiekin rohkeasti mukana, toteavat runon aivan sekavaksi. He tulkitsevat nonsense-riimit ja sanat analyttisesti ja tekevät johtopäätöksiään: lorut ovat kielellistä hullutusta, eikä niin voi oikeasti olla, jos aikoo olla järkeliä. Lapset läpäisevät analyttisen kokeen: he

erottavat toden ja fantasian. Elfiekin on jo osallinen tästä onnesta.

Elfen kypsytminen palkitaan. Hän saa ystävänpäiväkortin salaiselta ihailijalta, joka paljastuu hänen suureksi kiusaajakseen Sepoksi. ”Mitähän se mahtaakaan merkitä?”, kysyy Elfiekin.

HIEMAN TULKINTAA JA JOKUNEN JOHTOPÄÄTÖS

Elfie on pieni tyttö, joka etenee kaaoksen maasta kohti parempaa jäsentyneisyyttä sekä itsensä että maailman suhteen. Sisäinen selkeytyminen johtaa myös ulkoiseen menestykseen. Elfen selkeytyminen tapahtuu kysymisen hyväksymisen kautta sekä symbolisesti Sofiaan liittymisen kautta. Sofia on Elfen tie. Elfie esittää jatkuvasti kysymyksiä. Kysymisen hyväksymään oppiminen liittää hänet Sofiaan. Sofiahän tekee jo ennestään ”ihmeellisiä, ihania” kysymyksiä. Eräänä päivänä tarinan loppuvaiheessa Elfie oivaltaa, että oikeiden kysymysten esittäminen saattaa olla vastaamista tärkeämpää.

Elfen tarinassa korostuu ajattelemisen rooli. Elfie ajattelee jatkuvasti, ajattelee unissaan, ajattelee itseään, ajattelee kouluun. Elfie elää ajatuksellisesti omassa, alemmuudentuntoisessa sisäisessä maailmassaan. Hänen ajatusmaailmansa kuitenkin ajelehtii hänen tuntemustensa mukaan ja tapahtumien myötä ilman, että Elfie saa siihen kunnollista otetta. Elfiellä on tunteita, vaikutelmia, hänelle tapahtuu kaikenlaista, mutta hän ei hallitse tapahtumia aktiivisella kertojan otteella, kuten tarinan lopussa alkaa tapahtua.

Elfen tarina on hieman toisenlainen verrattuna lastenkirjallisuuden riemukkaisiin hahmoihin, kuten vaikkapa Peppi Pitkätossuun, Vaahteramäen Eemeliin tai Risto Reippaaseen. Peppi on reipas poikatyttö, joka ajattelun sijasta toimii. Samaa sarjaa edustaa myös Eemeli, vaikkei hän omaakaan yli luonnollisia kykyjä kuin korkeintaan kepposten tekemiseen. Risto Reipas kasvaa satuolentojen kanssa Puolen hehtaarin metsän ”johtajana”. Siinä missä Elfie kurottua kohti ihmeellistä Sofiaa, Risto Reipas tutustuu omaa ”pöhhöä” karhuun ilman sen suurempia tuskia omasta kasvamisestaan.

Elfen tarina ei olekaan verrannollinen lastenkirjallisuuden kuolemattomiin hahmoihin. Elfie on oppikirja, kokonaisen lasten ja nuorten filosofian opetusohjelman avaus. Elfie on Elfie, koska Elfen avulla halutaan kertoa jotakin. Elfen avulla halutaan herättää paitsi kysymyksiä myös samastumiskokemuksia. Elfie on malli, jonka rima ei ole turhan korkealla, niin että jopa sillä peräpäkin surkimuksellakin olisi mahdollisuus ymmärtää mahdollisuutensa kasvaa Sofian kanssa. Elfie on paikoin niin onnettoman naivi, että lukija voi kokea jopa ylemmyyttä suhteessa

häneen, mikä taas voi olla ajattelemiseen rohkaiseva kokemus.

Elfietä henkilöihahmona ei siis suoraan pidä tulkita FILA-ohjelman lapsikäisyyden edustajaksi, vaan sen reseptio on tarkoin harkittu. Elfie on ennen kaikkea kuva lapsille, jotka halutaan herättää kysymään ja ajattelemaan vaikkapa voitonriemuisten tunteen turvin. Silti Elfieenkin on sisäänkirjoitettu tietty malli. Puhumaan rohkaistuminen, analytiti-

syiden oppiminen eri lauseiden avulla, on askel kohti ajattelun selkeyttä ja siten myös minuuden selkeyttä analyttisyyden tuoman itsevarmuuden myötä. Tästä päästäinkin FILA-ohjelman jonkinlaiseen ytimeen. Lapsia rohkaistaan loogisuuteen ja analyttiseen puheeseen jonkinlaisen todellisuudenhallinnan saavuttamiseksi. FILA-ohjelmaan on painettuna oletus ”Määrittele ensin käsitteesi, jotta voin puhua kanssasi.”¹

FILA-ohjelman sydän ”tutkiva yhteisö” (”community of inquiry”) on yhteisö, jossa dialogin keinoin pyritään saavuttamaan yhteiseen ongelmaan ratkaisu. Ratkaisu voi olla myös ratkaisemattomuuden havainto, sillä kuten tiedämme avoimiin, filosofiin kysymyksiin harvoin on löydettävissä ongelmantonta konsensusratkaisua. Elfiessä tutkivan yhteisön rooli ei vielä ole korostunut, vaan ollaan vasta sen muodostumisen alkulähtelä, lauseen muodostuksen opettelussa ja niiden kriittisessä tarkastelussa. Kysymyksiä esitetään, mutta niihin ei intensiivisesti haeta ratkaisua eikä lasten välille synny pidempiä ajatuksen vaihtoja.

Richard Rortyn ajatusten kautta voin tulkita, että FILA-ohjelman tutkivan yhteisön ajatus lepää sen epistemologisen oletuksen päällä, että on löydettävissä riittävän suuri yhteinen perusta, jonka varaan tieto voidaan laskea. Tutkivassa yhteisössä muodostettavassa puheessa tämä oletus tulee todeksi ja sitä pyritään varmentamaan analyttisen filo-

sofia-otteen keinoin. Elfiekin pääsee tuosta rationaalisesta perustuksesta osalliseksi ja saavuttaa sen avulla myös paikkansa yhteisössä. Elfie pääsee sisälle oikeaan puheeseen, oikeampaan, parempaan ajatteluun.

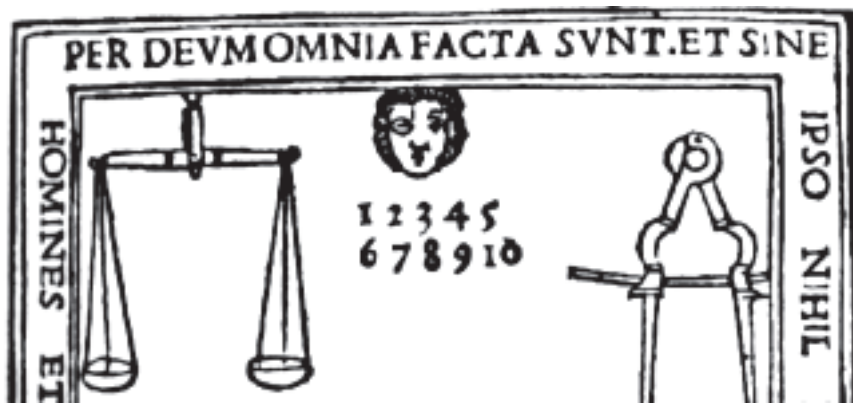
PAREMPAA AJATTELUA JA MUITA HYVEITÄ

FILA-oppikirjojen esipuheissa luvataan oppilaille mahdollisuus oppia ajattelemaan paremmin. Elfen lukijoille väläytetään vielä erityistä mahdollisuutta päästä kurkistamaan viisauteen, oppia suorastaan rakastamaan sitä. Ehkäpä vielä samalla tavoin kuin Elfie: niin intohimoisesti, että näkee unia Sofiasta ja unelmoi yhteydestä häneen. Niin lukija kuin Elfiekin ovat alimittaisia – alimittaisia suhteessa ajatteluun ja suhteessa viisauteen. Tällaisen komparatiivin edessä on äärettömän tarpeellista käydä huolellisesti kysymään sitä, mitä on tämä parempi ajattelu, jota lapsille tarjotaan, ja onko viisauden tavoittamiseen vain yksi tie?

FILA-ohjelman yhtenä ongelmana on pidetty sitä, että se kunnianhimoisesti lähtee opettamaan filosofiaa lähinnä ajattelun taitojen muodossa, vaikka itse asiassa filosofian määrittely on jo itsessään tavattoman vaikeaa. FILA-ohjelma onkin eräs vastaus siihen, mitä filosofia ja filosofinen ajattelu voisi olla. Lipmanin muotoilema *higher order thinking* –käsite eli arkielimesti parempi ajattelu muistuttaa piirteiltään tieteellistä tutkimusprosessia. Sen tarkoituksena on auttaa päätöksenteossa ja saada siten aikaan mahdollisimman monipuolisia kattavia ratkaisuja ongelmiin, jotka eivät ole yksiselitteisiä. Viime kädessä tällä pyritään ohjelman puitteissa aristotelisistä ihanteista kumpuavaa käytännöllistä harkintaa omaavien kansalaisten kasvattamiseen.

Parempaan ajatteluun mahdutetaan kriittisyys ja luovuus. Kriittisyys on jonkinlainen ajatteluprosessin ’hardcore’, kova ydin, joka käy läpi ongelmaa systemaattisesti ja analyttisesti erityisesti kriteereitä silmällä pitäen. Luova ajattelu on paremman ajattelun varioiva elementti, joka toimii yhteistyössä kriittisen kanssa. Luova ajattelu pyrkii nostamaan esille näkökulmia, jotka kriittisen ajattelun rajalliselta työskentelyalueelta jää huomaamatta. Karkeasti ilmaistuna voidaan esittää, että kriittinen ajattelu hallitsee muodon kun taas luova ajattelu ymmärtää ajattelun kohdetta. Paremman ajattelun prosessia ohjaavat metakriteerit ja edelleen megakriteerit, joita kriittisessä ajattelussa ovat totuus ja luovassa ajattelussa merkitys.

Tutkimusprosessissa ei siis haeta sen vähempää kuin totuutta pragmatistisessa mielessä. Lipmanin mukaan filosofia onkin muuttunut Kauneuden, Hyvyyden ja Totuuden etsimisen sijasta itseään korjaavaksi tutkimusprosessiksi.² Kuitenkin tutkivan yh-

teisön ponnistelut tähtäävät aina yhteisen, ainakin lokaalisen totuuden löytämiseen, jota sitten voidaan punnita annetuilla kriteereillä, jotka täyttävät tieteellisen toiminnan perusteet.

Filosofia hakee kompetenssiaan FILA-ohjelman sisällä eri elämänloukkuuksille, myös etiikkaan ja estetiikkaan. Samalla metodilla pyritään hallitsemaan koko elämäkirjoa tai ainakin antamaan siihen eväitä. Mielenkiintoiseksi kysymys muuttuikin juuri tässä leikkauspisteessä. FILAn tarjoaminen eväiden kompetenssi epäilemättä auttaa matemaattista päättelyä, tieteellistä toimintaa ja ylipäättään vahvistaa loogisen ja siten rationaalisen toiminnan alueita. Voimmeko näillä samoilla taidoilla niitä hieman soveltaen kuitenkin lähestyä kaikkia elämäalueita ja ilmiöitä parhaalla mahdollisella tavalla? Etiikka lienee näistä elämää koskettavista alueista painavin esimerkki. Jos siis lapsille halutaan tarjota mahdollisimman suuri kyky selvittää elämässä filosofisten taitojen avulla, niin ovatko nämä taidot joka käänteessä tutkimustaitoa, jossa ”laboratoriomaisissa oloissa” (ts. objektiivisemmässä tilassa) käännettäisiin argumentteja ja katsotaan, kuinka ne suhteutuvat keskenään?

Entäpä jos Elfien tilanne ei olekaan niin tavattoman toivoton tarinan alussa? Entäpä jos Elfie onkin tilanteessa, josta hän saattaa itsensä vielä isonakin aika ajoin löytää? Jospa Elfie ei analyttisillä taidoillaan opikaan hallitsemaan todellisuutta? Kriittisesti ajatellen: Onko siinä koko totuus, että metodisen rationaalisuuden otteella opimme käsittelemään ongelmia? Jospa Elfien onni ja autuus ei lepääkään siinä, että hän keksii on-lauseen ja oppii luokittelemaan osa-kokonaisuus – suhteita, vaikka se tietyissä konteksteissa onkin tärkeä taito?

Moraalisten päätöksentekotilanteiden vaikeus on usein siinä tekijässä, ettei mitään keskinäistä arvotusta voida tehdä eri vaihtoehtojen välillä. Kyse on siis vaihtoehtojen ja niiden sisältämien arvojen yhteismitattomuudesta. Ongelma muistuttaa mysteeria, jonka sisällä olemme voimatta löytää ulkopuolista tarkastelupistettä. Olemme niin voimatto-

mia omassa päättelyssämme, että olemme ikään kuin vain vietävänä kuitenkin oman valitsemisen ja sen tuoman vastuun tiedosta. Vaikeassa päätöksenteossa on usein tragedian piirteitä. Itse päätöksessä kyse on siitä, mikä on pienin mahdollinen tragedia. Tällöin emme kuitenkaan voi tehdä päätöstä päämäärarationaalisuuden keinoin, koska me olemme jo ongelman sisällä. Meidän täytyy tulkita ja kertoa ongelmaa itsellemme ja samalla sijoitamme myös itsemme kyseiseen kertomukseen. Vaikeaa päätöksentekotilannetta voidaan ajatella myös hermeneuttisena kokemuksena, jossa oma rajallisuus tiedostuu ja jossa koko ajan muodostamme itseämme siten, että myös itse ongelma-alue muuttuu ja muokkautuu. Hermeneuttinen kokemus johtaa kysymään itseä ja myös muodostamaan itseä toiseuden kautta.

Elfie kysyy itseään koko ajan. Elfien ongelma on siinä, ettei hän hahmota itseään. Elfie ei tiedä, mikä hän oikeastaan on. Elfien muukalaisuus asuu hänen sisällään. Muukalaisuuden tunne on jopa niin suuri, että hän kysyy omaa ihmisyyttään. Itsensä löytäminen alkaa sisäisten narraatioiden selkiytymisestä. Elfie alkaa jäsentää itsensä maailmassa välittömien vaikutelmien ja tunteiden sijaan. Elfissä kehittyi reflektion piste. Voidaan ajatella, että Elfille määräytyi reflektion pisteen kehittymisen myötä myös itseksi kasvamisen piste. Elfistä tulee kertova, analysoiva, jäsentävä minä, joka alkaa vähitellen hallita aikaa ja sen tapahtumia.

FILA-ohjelmassa filosofiaa tarjotaan kasvun apuvälineeksi. Tutkivassa yhteisössä ongelmia pohtien myös lasten oma ajattelu ja sisäisen puheen maailma kehittyi. Lipmanin kirjoittamien novellien mallit siirtyivät ryhmän malliksi ja ryhmän malli yksilön malliksi. Dialogityyppi jota FILAssa käytetään voidaan luokitella tutkivaksi dialogiksi (”dialogue as inquiry”), koska keskeistä tutkivan yhteisön toiminnassa on juuri yhteinen tutkiminen. Yhteisen tutkimisen mahdollisuus syntyy oletuksesta, että yhteisyys on saavutettavissa tietyt rationaalisuuden kriteerit täyttävässä keskustelussa. Tämän ei suinkaan tarvitse tarkoittaa sitä, että ongelmille olisi aina

löydettävissä harmoninen konsensuspäättös. Olennaisempaa on, että ylipäänsä voidaan ajatella sellainen rationaalinen dialogi, jossa yhteisessä puheessa saavutetaan yhteisymmärrys. Ryhmän yksittäisten jäsenten kielet sulautuvat yhteiseen puheeseen muun muassa analyttisissä työkaluina hiomalla: ”Määrittele käsitteesi, jos haluat puhua kanssani”.

Jos pidetään edelleen kiinni mallituksesta ja ajatellaan FILAn metodin siirtävän yksilön sisäiseen puheeseen ja ajattelun maailmaan, merkitsisi tämä tietyn ajattelukehikon omaksumista oman mielen käsittelemisen välineeksi. Objektiivisuus, analyttisyys, loogisuus ja monet muut hyveet siirtyvät osaksi minuuden itseohjautuvaa kontrollia. Tämä on esimerkiksi moraalisen toimijuuden kannalta tärkeää. Kyse onkin siitä, mikä on menestyksekkäin kontrollin muoto ja mitä heikkouksia siitä on löydettävissä.

Itsereflektioon liittyy Sokrateen lausahdus: ”Tunne itsesi”. Hyvään elämään pyrkimisen kannalta on tärkeää tuntea oma luonteensa, toisin sanoen mahdollisuutensa pyrkiä kohti omaa hyvän elämän käsitettä. Tällä tavoin voidaan ehkäistä myös konflikteja, jotka syntyvät ”orjamoraalisesti” toimien. Toisaalta taas kontekstin tarjoama moraalinen testi omalle eettisyydelle ja näiden kahden yhteentörmäyksessä reflektiolla on tärkeä merkitys. Mielenkiintoinen kysymys onkin, mikä on filosofian rooli tuon reflektion kehittämisessä?

Jos palataan Elfiehen ja hänen reflektion pisteensä utuiseen hahmottumiseen, voidaan ajatella, että Elfien minuutta jäsentävä piste ja sen menestyksekkäs kehitys on riippuvainen siitä kuinka Elfie ortaa todellisuuden hallituunsa FILAn tarjoamien metodein. Kuinka hyvin Elfie oppii ajattelemaan loogisesti, kuinka analyttisesti hän käsittelee itsessään tuottamia lauseita, kuinka koherentisti hän purkaa ongelmia, joita hänen maailmasaolemisensa tuottaa. Tarvitseeko ihminen minä-tietoisuutensa tulkintaan tieteellisen tutkimuksen kaltaista metodisen rationaalisuuden kyllästävässä prosessissa? Onko minuuksa samankaltainen tutkimuskohde kuin kaikki muutkin kohteet?

Käytännöllisen järjen eli froneettisuuden kehittymisen ehto on kokemus, joka syntyy toiminnassa. Mikäli muotoillaan froneettisuutta tavoittelevaa opetusohjelmaa lapsille, on kysyttävä, onko lasten mahdollista saavuttaa froneettisuutta. Heillä kun ei ole siihen tarvittavaa kokemuskenttää, joka voi syntyä ainoastaan elämällä. Käytännöllisen järjen tiedonaluetta ei ole tieteellinen tieto, eikä sitä siten voida käsitellä tieteellisen tiedon käsittelemisen keinoin. Voidaanko siihen siis tarjota ”oikotietä” tieteellisiä ihanteita soveltaen? Lapsilla on kuitenkin hyvin rikas kokemus-

maailma, joka ei aina vastaa representationalistisia oletuksia toden luonteesta. Tällaisia fiktiivisluontoisia irtiottoja on myös Elfien maailmassa. Elfien tarina kuitenkin opettaa, että tästä kokemusmaailmasta irtaantuminen auttaa lunastamaan paikan järjellisten olentojen yhteisössä. Tällöin onnistuu myös dialogi, tutkimus ja päätöksenteko.

Jos asiaa kuitenkin lähestytään antirepresentationalistisista lähtökohdista käsin, näin ei voi olla kuin ainoastaan virheellisen rationaalisen hybriksen avulla pääteltyä. Rorty kritikoii ajatusta paremmasta kielestä, jonka avulla todellisuus olisi paremmin hallittavissa. Tämä ajatus syntyy lähinnä tieteen kritiikkinä. Nuoli osuu kuitenkin myös FILAan, koska siinä on havaittavissa ajatus todellisuuden paremmasta hallinnasta paremman kielen avulla. Edelleen mielenkiintoiseksi kysymys muotoutuu, kun paremman kielen ajatus siirretään osaksi minuuden hallintaa ja muodostumista. Rortylaisesti ajatellen lapset eivät voi edifioitua, toisin sanoen he eivät voi alkaa muodostaa itse itseään ennen kuin he jo ovat jotakin. Merkitseekö tämä sitä, että lapset on ensin kastettava ja huuhdeltava metodisessa rationaalisuudessa ennen kuin he voivat siirtyä hermeneuttisempaan traditioon itseään kasvatamaan?

Piste voidaan varmasti saavuttaa jo aikaisemminkin ja lapsille voidaan opettaa muitakin dialogin muotoja kuin dialogi tutkimuksena. Entäpä jos Elfiellä olisikin mahdollisuus keskustella omasta maailmastaan käsin ilman alemmuudentuntoa oman ajattelunsa puutteista? Mitäpä jos Elfien mielikuvitukseksikaat hetket eivät olekaan niin fiktiivisiä, irrationaalisia, vaan niitä voitaisiin purkaa Elfien kanssa Elfien omalla kielellä. Nyt Elfielle asettuu selkeä vertauskoh- ta, kasvun progressio, jossa hänen ”menninkäisyytensä” näyt- täytyy heikompana kohtana. Ihmisten maailmassa on elettä- vä ihmisten mukaan.

Jospa Elfien kokemuksissa sittenkin on järkeä, mutta ei sitä, joka astelee ylväästi totuuden kanssa, vaan sitä, joka elää lukuisissa eri muodoissa eri elämäntasoilla, joita ei mikään parempi paradigma yllä kattamaan. Entäpä jos Elfien ei tarvitsekaan olla polvillaan Sofian edessä, vaan nämä voivat alus- ta saakka leikkiä yhdessä tasaveroisina ystävinä kumpikin sii- nä samalla kasvaen?

VIITTEET

1. Morehouse 1997, 15.
2. Lipman 1988, 173.

KIRJALLISUUTTA:

- Burbules, Nicholas 1993. *Dialogue in Teaching – Theory and Practice*. New York: Teacher’s College Press.
- Kekes, John 1995. *Moral Wisdom and Good Lives*. Ithaca: Cornell University Press.
- Lipman, Matthew 1988. *Philosophy goes to School*. Philadelphia: Temple University Press.
- Lipman, Matthew 1991. *Thinking in Education*. New York: Cambridge University Press.
- Lipman, Matthew 1995. *Elfie – Pohdimme yhdessä* (Elfie –Getting our Thoughts together). Toim. ja suom. Hannu Juuso, Auli Siitonen ja Markku Veteläinen. Helsinki: Painatuskeskus.
- Morehouse, R. M. 1997. ”Filosofiaa lapsille ja nuorille – pedagogiset pää- piirteet”. *Luokanopettaja* 2/97, s. 14-16.
- Rorty, Richard 1980. *Philosophy and the Mirror of the Nature*. New Jersey: Princeton University Press.
- Toiskallio, Jarmo 1993. *Tieto, sivistys ja käytännöllinen viisaus – opettajan tietosisällöstä keskusteleminen postmetafyysisessä kulttuurissa*. Turku: Turun yliopisto.